

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБИГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

УДК 343.98

DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-3-183

Володимир Андрійович Журавель

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОГНОСТИКА

Анотація. Сучасний етап розвитку криміналістики характеризується активізацією її прогностичної функції, що сприяє істотному підвищенню теоретичної цінності і практичної значущості досліджень, поліпшенню якості теоретичних розробок і практичних рекомендацій. Актуальність досліджуваної в статті проблематики обумовлена необхідністю формування криміналістичної прогностики як окремого криміналістичного вчення про закономірності побудови і перевірки прогнозів, що відображають перспективи і напрямки розвитку криміналістики та об'єктів її пізнання в майбутньому. Метою дослідження є аналіз сучасних наукових поглядів щодо розуміння криміналістичної прогностики, визначення її структури, місця і ролі в системі загальної теорії криміналістики, напрямів і сфер реалізації її теоретичних положень, методів побудови і верифікації криміналістичних прогнозів. Задля досягнення цієї мети були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, як діалектичний, історичний, формальнологічний, системно-структурний, системного і семантичного аналізу. Зазначено, що попри значущість прогностична функція криміналістичної науки дотепер ще не одержала належного розвитку, який відповідає складним завданням, що стоять у сфері боротьби зі злочинністю. Наголошено на необхідності поглибленої розробки теоретико-методологічної бази побудови та перевірки криміналістичних прогнозів, створення необхідного робочого інструментарію щодо здійснення такого роду досліджень. З огляду на вказане, особливого значення набуває потреба в формуванні криміналістичної прогностики як окремого криміналістичного вчення та самостійної галузі правового (юридичного) прогнозування. Доведено, що криміналістична прогностика у своїх дослідженнях охоплює наукову, науково-прикладну та практичну сфери, а криміналістичне прогнозування за масштабом обставин і фактів, що відображаються в прогностичних судженнях, та обсягом розв'язуваних завдань в судово-слідчій практиці диференціюється на стратегічне, тактичне та індивідуальне. Результатом прогностичних досліджень виступають прогнози, які можуть бути поділені на пошукові та нормативні, конструктивні та деструктивні, групові та індивідуальні, поточні, коротко- та довгострокові. Базовими методами розробки цих прогнозів є анкетування, інтерв'ювання, моніторинг, аналогія, екстра-

поляція, моделювання, експертні заключення, складання аналітичних записок, написання прогностичного сценарію, перевірка та оцінка (верифікація) прогностичних висновків.

Ключові слова: прогнозування, прогнози, верифікація, екстраполяція, моніторинг, моделювання, аналогія.

Volodymyr A. Zhuravel

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

CRIMINALISTICS PROGNOSIS

Abstract. *The current stage in the development of criminalistic is characterized by the activation of its predictive function, which corresponds to a real increase in the theoretical value and practical significance of the investigation, an increase in the theory ethical considerations and practical recommendations. The relevance of the problem examined in the statistics is determined by the need to formulate criminalistic prognosis as a related criminalistic study of the patterns of impulses and re-verification of forecasts that reflect prospects and directions development of criminology and objects of knowledge in the future. The research is based on the analysis of current scientific views on the understanding of criminalistic prognosis, its important structure, place and role in the system of the criminal theory of criminalistics, directly in the spheres of real life. Examples of theoretical positions, methods of identification and verification of criminalistic forecasts. To achieve this goal, the following fundamental sciences and special research methods were used, such as dialectical, historical, formal-logical, systemic-structural, systemic and semantic analysis. It is noted that, despite its importance, the prognostic function of forensic science has not yet received the proper development that corresponds to the complex tasks in the field of fighting crime. The need for thorough development of the theoretical and methodological basis has been emphasized, construction and inspection of forensic forecasts, creating the necessary working tools for carrying out this kind of investigation. In view of the above, the need for the formation of forensic prognostication as a separate forensic science and an independent field of legal (juridical) forecasting becomes especially important. It has been proven that forensic prognostication in its research covers scientific, scientific-applied and practical spheres, and forensic forecasting according to the scale of circumstances and facts reflected in prognostic judgments, and the scope of solved tasks in judicial and investigative practice, it is differentiated into strategic, tactical and individual. The result of prognostic studies are forecasts that can be divided into exploratory and normative, constructive and destructive, group and individual, current, short- and long-term. The basic methods of developing these forecasts are questionnaires, interviews, monitoring, analogy, extrapolation, modeling, expert opinions, drawing up analytical notes, writing a forecast scenario, checking and evaluating (verification) of forecast conclusions.*

Key words: *forecasting, forecasts, verification, extrapolation, monitoring, modeling, analogy.*

ВСТУП

Сучасні досягнення науки й техніки, а також потреба в їх безперервному вдосконаленні активізували процеси інтеграції та звернення до прогностики – науки про

загальні логічні та методологічні принципи прогнозування, методи і технічні засоби розробки прогнозів. Інакше кажучи, – до науки, яка припускає тільки стиль дослідження, апарат методів і методик, а також загальну організаційну схему без урахування специфіки умов конкретної галузі знань. Наслідком цього з'явилися становлення та розвиток галузевого прогнозування, зокрема, соціального, економічного, демографічного, правового [1]. Дійсно, з переходом від вузькоутилітарних до широко-прагматичних функцій прогнозування починає проникати у всі «пори» людської діяльності. Це об'єктивно необхідно у зв'язку з тим, що тільки міцно «улаштувавшись» в інших науках, прогностика може зробити новий ривок у своєму розвитку.

Зараз у криміналістиці формується самостійне наукове вчення – криміналістична прогностика (теорія криміналістичного прогнозування). При цьому йдеться не про механічне з'єднання даних прогностики чи просте перенесення її методів у криміналістику, а про складний творчий процес адаптування досягнень однієї науки для цілей та потреб іншої з безумовним урахуванням специфіки об'єктів, предмета та проблем дослідження останньої, коли «некриміналістичними методами вирішуються криміналістичні завдання, формується якісно нове знання, що лежить у сфері науки криміналістики» [2, с. 6–17].

Отже, активізація прогностичної функції науки криміналістики і, як наслідок, нагальна потреба в залученні даних неюрідичних галузей для її реалізації стали відомим каталізатором у становленні криміналістичної прогностики, яка призвана значно розширити її пізнавальну сферу, істотно підвищити теоретичну цінність і практичну значущість досліджень, поліпшити якість теоретичних розробок і практичних рекомендацій. Реалізація цих завдань здійснюється за рахунок поглибленої розробки теоретико-методологічної бази побудови та перевірки криміналістичних прогнозів, створення необхідного робочого інструментарію щодо здійснення такого роду досліджень.

Вагомий внесок у формування криміналістичної прогностики здійснили такі науковці, як Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, В. Є. Богинський, В. Г. Гончаренко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, І. Я. Фрідман, В. Ю. Шепітько та ін. При цьому зусиллями науковців здійснені лише перші кроки для побудови криміналістичної прогностики як окремого, самостійного криміналістичного вчення. Дотепер не розв'язаною залишається ціла низка питань із зазначеної проблематики, а висловлені вченими-криміналістами судження щодо криміналістичної прогностики, її структури, місця і ролі в системі загальної теорії криміналістики, напрямів і сфер реалізації її теоретичних положень, методів побудови і верифікації криміналістичних прогнозів варто розглядати як підґрунтя для подальших досліджень.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Означена проблематика стосується наукознавчих проблем загальної теорії криміналістики, що пов'язані з формуванням системи окремих криміналістичних вчень,

визначенням їх науково-теоретичного рівня і місця в структурі загальної теорії криміналістики, окресленням меж наукового пошуку.

Базовими матеріалами, що стали відправними для підготовки цієї статті, виступають праці Р. С. Белкіна [3,4], П. Д. Біленчука [5], В. Є. Богинського [6], Л. Г. Горшеніна [7], Г. Л. Грановського [8], В. О. Коновалової [9], Г. А. Матусовського [10]. При цьому змушені констатувати, що у вітчизняній криміналістичній науці бракує досліджень вищезазначених проблем.

Задля розв'язання окреслених проблем у роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, звернення до діалектичного та історичного методів пізнання дозволило дослідити еволюцію наукових поглядів на криміналістичну прогностику, визначити основні напрямки наукового пошуку в цій галузі знань, виокремити чинники, що детермінують цей процес. Метод семантичного аналізу застосовано для з'ясування змісту поняття «криміналістична прогностика», його характерних ознак, сфери реалізації. Порівняльний метод надав можливість піддати аналізу висловлені останнім часом в спеціальній літературі пропозиції щодо формування галузей прогнозування, в тому числі й правового (юридичного), виокремлення його ознак та критеріїв розмежування з іншими напрямками науково-прогностичних досліджень, визначення напрямів і сфер реалізації криміналістичних прогнозів, аналізу чинників, що впливають на розвиток цього напрямку наукового знання.

Використання формально-логічного та системно-структурного методів дозволило дійти висновку, що криміналістична прогностика охоплює наукову, науково-прикладну та практичну сфери, а криміналістичне прогнозування за масштабом обставин і фактів, що відображаються в прогностичних судженнях, та обсягом розв'язуваних завдань в судово-слідчій практиці диференціюється на стратегічне, тактичне та індивідуальне.

Метод системного аналізу забезпечив проведення узагальнення накопичених теоретичних знань щодо розуміння поняття «криміналістична прогностика» в контексті дослідження можливості формування окремого криміналістичного вчення, що являє собою систему наукових положень і розроблених на їх підставі практичних рекомендацій з побудови і верифікації криміналістичних прогнозів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

На можливість і доцільність розвитку прогностичної діяльності періодично зверталася увага в кримінальній літературі. Так, Б. М. Шавер наприкінці 30-х років підкреслював, що «на підставі вивчення конкретних даних про розслідування окремих категорій злочинів можна визначити ще не розкриті але можливі способи та прийоми вчинення злочину» [11]. У подальшому він висловив аналогічні пропозиції, котрі базувалися, на нашу думку, не стільки на уявленнях про реальні прогностичні можливості науки криміналістики, скільки на інтуїтивних здогадках видного вченого про гіпотетичні існування таких можливостей.

Новий імпульс у реалізації прогностичної функції науки криміналістики, безумовно, пов'язаний з виникненням і розвитком прогностики й відноситься до кінця шістдесятих, початку сімдесятих років минулого століття. Саме в цей час уперше у вітчизняній літературі запропоновано визначення прогностики як спеціальної науки і розпочинається процес формування галузевого прогнозування, в тому числі й юридичного. Не залишилися осторонь від даного процесу й криміналісти. Першим на це відреагував Р. С. Белкін, який запропонував розглядати криміналістичну прогностику як окрему наукову теорію, позначивши такі її необхідні атрибути, як зміст і структура, інформаційні джерела, основні напрямки досліджень, форми їх реалізації та ін. [3, 4].

Ідея Р. С. Белкіна не залишилась без уваги, і до проблематики криміналістичного прогнозування все частіше стали звертатися й інші вчені-криміналісти, хоча слід зазначити, що дослідження в даній галузі носили переважно фрагментарний характер і мали вузьку спрямованість. Так, деякі питання криміналістичного прогнозування частково висвітлені в роботах В. О. Коновалової – у зв'язку з аналізом принципів наукової організації та психологічних характеристик діяльності співпрацівників правоохоронних органів, що виникають у процесі розкриття та розслідування злочинів [9]; В. Є. Богинського при розгляді проблем тактики та психології проведення допитів на досудовому розслідуванні і судовому розгляді [6]; І. Я. Фрідмана та О. П. Сапуна – в аспекті вивчення діяльності експертних установ та теорії експертиз [12, 13]; К. І. Сотнікова – при розгляді основ організації та діяльності слідчого апарату [14]; П. Д. Біленчука – в аспекті дослідження поведінки обвинуваченого при розслідуванні злочинів [5] та ін.

Більш широко питання криміналістичного прогнозування розглянуті в працях Г. Л. Грановського [8], який виклав власне бачення цієї проблеми, запропонував структуру криміналістичної прогностики як розділу криміналістичної науки та систему методів розробки прогнозів. Г. Л. Грановський уперше здійснив спробу побудувати криміналістичні прогнози стосовно до такої слідчої дії, як огляд. Разом з тим деякі з його висловлювань, зокрема щодо сфери й спрямованості досліджень носять дискусійний характер та вимагають більшої аргументації.

Надалі цю проблематику розвивав Л. Г. Горшенін, який із позиції системного підходу фундаментально дослідив теоретичні й інформаційні начала криміналістичної прогностики, висловив власні судження щодо поняття, змісту, структури та функцій цієї теорії, запропонував шляхи та форми реалізації прогностичних висновків у практичній діяльності по розслідуванню та попередженню злочинів [7]. Водночас, як уявляється, істотно збіднює змістовний бік проведених Л. Г. Горшеніним досліджень цілком не обгрунтоване виключення із їх числа положень про методологію криміналістичної прогностики, її місце в системі науки криміналістики та взаємозв'язок з іншими видами науково-правового передбачення тощо, це свідчить про те, що проблематика криміналістичного прогнозування повністю не вичерпана. До того ж, щодо деяких концептуальних питань автор

висловив досить відмінні судження, зокрема, відносно розуміння криміналістичної прогностики як «науки» або як «теорії», щодо компонентів інформаційної бази побудови криміналістичних прогнозів, можливостей використання досягнень природничих та технічних наук у процесі здійснення прогностико-криміналістичних досліджень.

Безумовно, очевидною є та обставина, що сама постановка питання про розробку основ криміналістичного прогнозування стала можливою тільки на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки і перш за все її загальної теорії. Можна з упевненістю стверджувати, що становлення та розвиток загальної теорії як найскладнішої форми вираження наукових знань, що виникла на досить високому ступені теоретичного осмислення емпіричного матеріалу і розкриває закономірності та взаємозв'язки досліджуваних явищ, зумовили формування в криміналістиці проблеми прогнозування. «Стає все більш очевидним, – підкреслює Г. І. Рузавін, – що пошук у науці має детермінований характер і залежить від комплексу гносеологічних обставин» [15]. У цьому розумінні загальна теорія криміналістики становить один із факторів, що детермінують пізнавальні можливості наукового пошуку в сфері криміналістичної прогностики. Сама ж криміналістична прогностика є результатом реалізації конкретної соціально-історичної обумовленої пізнавальної ситуації.

Прагнення криміналістів розкрити теоретичні та методологічні аспекти прогностичної діяльності свідчать про відомий рівень зрілості самої науки криміналістики, оскільки, як зазначає Б. М. Кедров, «у дослідженні процесу розвитку конкретної науки виокремлюють три стадії: 1) фактологічну (збиральну) – встановлення того, як відбувався історичний процес; 2) теоретичну (пояснювальну) – з'ясування причин перебігу процесу певним чином; 3) прогностичну – передбачення перспектив науки – *вища* (виділення наше – В. Ж.) стадія її розвитку, на якій в повній мірі виявляються можливості самої науки» [16].

Водночас при визначенні пріоритетних напрямків прогностичних досліджень слід пам'ятати, що криміналістична прогностика робить лише перші кроки як самостійна наукова теорія. Тому доцільно врахувати тільки найбільш характерні її ознаки, структурні елементи, які чітко виділилися, найбільш істотні лінії, зв'язки з відповідними галузями знань та видами наукового передбачення, а також специфіку конкретної сфери практичної діяльності, яка стимулювала її становлення та розвиток. Саме ж виникнення та розвиток криміналістичної прогностики слід розглядати як прагнення нівелювати диспропорції між функціями науки криміналістики – описовою, роз'яснювальною та прогностичною, які неминуче відбиваються на її здатності повністю виконувати свою гносеологічну роль. При цьому основоположними моментами для з'ясування предмета та інших категорій криміналістичної прогностики виступають особливості тих наук, унаслідок взаємодії яких вона почала формуватися, і перш за все тієї науки, де відбувається її розвиток.

Криміналістичну прогностику слід розглядати у двох аспектах:

1) як окреме криміналістичне вчення, яке являє собою систему наукових положень про загальні закономірності побудови й перевірки прогнозів, що відображують перспективи і напрямки розвитку криміналістики та об'єктів її пізнання в майбутньому;

2) як галузь правового (юридичного) прогнозування, що становить собою різновид передбачення у сфері боротьби зі злочинністю, де спільною сферою прогностичних досліджень правознавців, процесуалістів та криміналістів є передбачення тенденцій і перспектив розвитку та вдосконалення методів і засобів здійснення досудового розслідування та судового розгляду, розширення доказової бази, своєчасного введення нормативного регулювання і відповідальності.

Теоретико-методологічну основу криміналістичної прогностики становлять:

(1) філософські концепції, погляди, зокрема, визнання: а) дійсності як об'єктивної реальності; б) детермінізму і причинної обумовленості функціонування та розвитку всіх явищ природи і суспільства; в) постійності та змінюваності елементів, які складають досліджувану систему; г) історичності явищ і процесів (ситуацій), що вивчаються, та їх спадкоємності, взаємодії минулого, теперішнього та майбутнього; д) діалектичної єдності й взаємозв'язку загального, одиничного та особливого, а також зовнішнього і внутрішнього тощо;

(2) закони, положення, правила та процедури, розроблені в загальній та соціальній прогностиці (залежність достовірності прогнозу від його інформаційної бази та кількості прогностичних альтернатив; залежність ефективності прогнозу від умов його верифікації; підкорення методів прогнозування законам гносеології та логіки; діалектична єдність прогнозів та умов їх реалізації; відповідність методів прогнозування прогностичному завданню та ін.);

(3) концепції, положення, розроблені в таких галузях знань як теорія права, кримінальний процес, кримінологія, психологія, психіатрія (вчення про домінанту, навички, темперамент, актуалізації характеру, які становлять основу створення «психологічного профілю (портрета)» злочинців; кримінологічні положення щодо визначення тенденцій розвитку злочинності в цілому та індивідуальної злочинної поведінки зокрема, де до числа супроводжувальних умов прогнозу обов'язково входять особистісні характеристики суб'єкта, що формують його настановлення й цілі);

(4) закони і принципи, сформульовані в самій криміналістиці як базові для формування інших теоретичних побудов, у тому числі й для теорії прогнозування (закон зв'язку і спадкоємності між існуючими та виникаючими криміналістичними концепціями; закон обумовленості криміналістичних рекомендацій потребами практики боротьби зі злочинністю і вдосконаленням цієї практики на основі криміналістичної науки та ін.);

(5) положення, розроблені в самій криміналістичній прогностиці з урахуванням об'єктів пізнання (залежність прогностичних суджень щодо розвитку науки

криміналістики в цілому від висновків про перспективи розвитку її основних розділів – техніки, тактики та методики, а також окремих наукових теорій; залежність криміналістичних засобів, прийомів та методів роботи з інформацією про подію кримінального правопорушення від характеру цієї події та породжуваних нею наслідків; залежність одержання, оцінки та використання інформації про кримінальне правопорушення у доказуванні від конкретних кримінальних, слідчих ситуацій, індивідуальних властивостей і ознак об'єктів дослідження, неоднозначності форм їх взаємозв'язків; залежність рівня репрезентативності криміналістичних прогнозів від систематичності та безперервності нагромадження і переробки базової для прогнозування інформації; залежність результатів прогностико-криміналістичних досліджень від характеру взаємозв'язків криміналістичного прогнозування з іншими видами науково-правового передбачення; залежність перспектив розвитку і зміни структурних елементів (способу, механізму, характеру) окремих видів злочинної діяльності (механізму, способу, обстановки) від результатів кримінологічних прогнозів щодо динаміки злочинності в цілому) [17].

Криміналістична прогностика у своїх дослідженнях охоплює наукову, науково-прикладну та практичну сфери.

Прогнозування наукових досліджень та їх результатів слід розглядати як внутрішню, невід'ємну функцію науки криміналістики, що відображає найбільш імовірні тенденції та напрями її розвитку, а також можливі варіанти його наслідків. При цьому треба враховувати, що розвиток наукового знання, а отже, й визначення основних напрямів науково-прогностичного пошуку залежать: від об'єктивних процесів, що відбуваються в самій науці криміналістиці; від тенденцій і напрямів науково-технічного прогресу, де криміналістичні знання є елементом загальної системи наукових знань, а сама криміналістика має тісні взаємообумовлюючі міждисциплінарні зв'язки не тільки з правовими, а й з природничими і технічними науками; від запитів практики, тому що пізнавальна діяльність на всіх рівнях генетично і функціонально залежить від предметної практики.

Науково-прикладне прогнозування спрямоване на передбачення перспектив змін у характері, способах, механізмі та інших структурних елементах окремих видів злочинної діяльності, особливостях прояву їх ознак і відповідно в можливих змінах у діяльності щодо виявлення, розслідування та попередження цих кримінально караних проявів.

Практичне прогнозування розкриває специфіку побудови криміналістичних прогнозів у ході здійснення судово-слідчої, оперативно-розшукової та експертної діяльності. Воно відбувається в рамках процесу доказування за конкретним кримінальним провадженням і розглядається як певні евристичні, розумові операції, результати яких опосередковано відображуються у матеріалах цього провадження, а саме у висуненні та перевірці слідчих, судових та експертних версій, планах розслідування в цілому і окремих слідчих (розшукових) дій зокрема тощо. Вихідною

інформацією для реалізації практичного прогнозування є теоретичні знання в галузі криміналістики, психології, теорії рефлексії, зокрема, відомості про криміналістичну характеристику того виду кримінального правопорушення, до якого належить розслідувана подія, про типові версії та слідчі ситуації, психологічні особливості в поведінці підозрюваних, обвинувачених та інших осіб, залучених в орбіту кримінального судочинства, а також особистий досвід суб'єкта, що здійснює прогнозування, рівень розвитку його евристичних здібностей та професійної інтуїції.

Точність і обґрунтованість криміналістичних прогнозів обумовлена якістю вихідної інформації, яку можна класифікувати за такими підставами:

а) за *джерелами* – на офіційну (відомості, які містяться в різних офіційних документах, що виходять від компетентних державних органів та посадових осіб; відомості із матеріалів кримінальних справ і та інших офіційних проваджень) та неофіційну (монографії, періодичні видання, результати криміналістичного моніторингу тощо);

б) щодо *прогнозованої системи* – на внутрішню (перероблену, тобто сформовану в кореляційні таблиці, що відображують залежності між конкретним способом учинення певного виду кримінального правопорушення та особою злочинця) і зовнішню (первинну інформацію, що характеризує як сам об'єкт прогнозу, його властивості та ознаки, так і прогнозний фон, тобто чинники-детермінанти, що зумовлюють передпрогнозу ситуацію);

в) за *характером відображуваних знань* – на якісну (фактографічні дані та експертні оцінки) та кількісну;

г) за *функціональним призначенням* – на інформацію для побудови прогнозів у науці, інформацію для науково-прикладного прогнозування, інформацію для практичного прогнозування.

Джерелами вихідної інформації для побудови прогнозів є:

1) *наукові дані*:

а) положення загальної теорії та окремих криміналістичних теорій, наприклад, дані щодо повторюванності способу вчинення і приховування кримінальних правопорушень, механізмів слідоутворення, навичок злочинної діяльності при збереженні стабільності детермінуючих чинників;

б) результати наукометричних досліджень у криміналістиці, наприклад, висновки щодо напрямків, інтенсивності та змісту дисертаційних досліджень з певних проблем криміналістики;

в) відомості, що характеризують сучасний рівень розвитку природничих та технічних наук, дані яких використовуються в криміналістиці, а також тенденції й перспективи розвитку науково-технічного прогресу (наприклад, результати досліджень у сфері природничих, технічних та суспільних наук постають інформаційною базою для побудови прогнозів про шляхи та напрями трансформації та адаптації цих результатів для вдосконалення науково-технічних засобів криміналістики і методів їх практичного застосування);

г) результати соціологічних, правових та кримінологічних прогнозів;
д) опитувальні дані – результати анкетування, інтерв'ювання наукових і практичних працівників, а також висновки (думки) експертів щодо об'єкта й ситуації прогнозу;

2) *статистичні дані*:

а) статистичні дані криміналістичних обліків – інформація про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, способи їх вчинення й відповідні сліди, предмети злочинного посягання;

б) кількісні характеристики злочинності, її окремих видів, динаміки;

3) *узагальнені дані практики* (у тому числі зарубіжний досвід):

а) інформація про нові способи вчинення кримінальних правопорушень, нові різновиди злочинних посягань, трансформацію обстановки, в якій вчиняються ті чи інші кримінальні правопорушення;

б) відомості про ефективність тих чи інших засобів, прийомів та методів криміналістики для процесу розслідування і попередження кримінальних правопорушень певного виду;

в) інформація про нові засоби і прийоми судового дослідження, що виникли на практиці, тощо.

За масштабом охоплення обставин і фактів, що відображаються в прогностичних судженнях, та обсягом розв'язуваних завдань у судово-слідчій практиці прогнозування диференціюється на стратегічне, тактичне й індивідуальне.

Стратегічне прогнозування пов'язане з прогнозуванням перспектив досудового розслідування й судового розгляду в справі в цілому, з моделюванням наслідків процесуальних рішень, що приймаються, і заходів щодо нейтралізації або мінімізації негативних результатів їх реалізації, а його висновки є невід'ємною частиною процесу доказування в кримінальному провадженні, забезпечуючи планування, визначаючи найприйнятніші форми взаємодії, характеризуючи можливі варіанти розвитку слідчих і судових ситуацій та ін.

Тактичне прогнозування пов'язане з прогнозуванням результативності планованих тактичних операцій, систем слідчих (розшукових) дій та прийомів з метою вирішення тактичних завдань у конкретних ситуаціях розслідування і судового розгляду, а також наслідків використання одержаних результатів у доказуванні, ступеня тактичного ризику і засобів його мінімізації тощо.

Індивідуальне прогнозування спрямоване на розробку прогностичної моделі щодо:

а) можливої поведінки професійних і непрофесійних учасників під час досудового розслідування та судового розгляду (наприклад, поведінка підозрюваного на допиті, його реакції, форми протидії та ін.);

б) можливого прояву в нествановленого і незатриманого злочинця та його спільників елементів доказової поведінки;

в) можливого місця й часу вчинення нового кримінального правопорушення, що готується (наприклад, вивчення і аналіз просторового розташування місць

учинення серійних вбивств із згвалтуванням і розробка на цій підставі моделей для прогнозування ймовірних районів можливих повторних або серійних злочинів даної категорії дають змогу локалізувати межі пошуку можливого злочинця в реальних умовах, оскільки вибір злочинцем місця вчинення задуманого злочину з високим ступенем імовірності пов'язаний із місцем його проживання або з місцем вихідної «бази», із якої він, як правило, діє тощо);

г) варіантів готування можливих місць приховування осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення тощо.

Результатом прогностичних досліджень виступають прогнози, які, у свою чергу можуть бути поділені на пошукові та нормативні, конструктивні та деструктивні, групові та індивідуальні, поточні, коротко- та довгострокові. Базовими методами розробки цих прогнозів є: отримання вихідної для прогнозування інформації (анкетування, інтерв'ювання, моніторинг); обробка вихідної інформації (складання аналітичних записок, написання прогностичного сценарію); отримання прогностичної інформації (експертні заключення, екстраполяція, моделювання); перевірка та оцінка (верифікація) прогностичних висновків (побічні кількісні оцінки, додаткове опитування експертів, побудова допоміжної моделі).

Визначення форм та шляхів реалізації сформульованих прогнозів слід розглядати як завершальний етап прогностичних досліджень. При цьому зміст рекомендацій для осіб (органу), що приймають рішення на основі прогностичних висновків, видозмінюється залежно від характеру і специфіки об'єкта прогнозу, цілей прогностичних розробок і спрямованості проведених досліджень. Так, якщо результатами криміналістичного прогнозування є судження щодо ймовірності появи в майбутньому нових способів учинення кримінальних правопорушень, нових об'єктів (предметів) посягання і нових обставин, які сприятимуть вчиненню кримінальних правопорушень цієї категорії, то й рекомендації мають бути деструктивного характеру й у них повинні бути відображені пропозиції, спрямовані на здійснення комплексу заходів (нормативних, організаційно-технічних, інформаційних та ін.) щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень новим способом, недопущення можливості виникнення нових обставин, що сприятимуть учиненню кримінального правопорушення, розробки пропозицій, які активізують процес розкриття кримінальних правопорушень, які вчиняються новим способом і які не вдалося відвернути.

Якщо ж ідеться про перспективи розвитку криміналістичних методів, прийомів та засобів, то й рекомендації повинні мати конструктивний, відтворюючий характер і сприяти вдосконаленню або створенню нових техніко-криміналістичних та тактико-методичних засобів і прийомів. При цьому запропоновані рекомендації можуть ґрунтуватися на минулому досвіді вирішення схожих завдань (у тому числі й зарубіжному) і оперувати вже апробованими методами, а можуть носити суто пошуковий характер, тобто включати пропозиції щодо відшукування

нових шляхів і засобів, які забезпечують досягнення прогностичних висновків щодо розвитку об'єктів дослідження.

Рекомендації щодо реалізації криміналістичних прогнозів у судово-слідчій і оперативно-розшуковій діяльності мають бути спрямовані на оптимізацію процесу планування та організації досудового розслідування, судового розгляду, підвищення ефективності слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (наприклад, при висуненні та перевірці версій, оцінці слідчих, судових та оперативних ситуацій і прийнятті тактичних рішень відносно визначення оптимальної системи тактичних прийомів як основних засобів впливу на ситуацію, що склалася, та окремі її компоненти).

ВИСНОВКИ

Отже, прогнозування є природною, внутрішньою функцією будь-якої науки. Для криміналістики з урахуванням цілей, завдань, що стоять перед нею, а також об'єктно-предметної сфери дослідження дана функція набуває особливого значення, що посилюється ще й тим становищем, яке криміналістика займає у системі міждисциплінарних зв'язків. Крім того, актуальність розробки основ криміналістичного прогнозування обумовлена концептуальним значенням самого прогностичного мислення, його роллю в оптимізації наукового пошуку та практичних рекомендацій.

Водночас прогностична функція криміналістичної науки дотепер ще не одержала належного розвитку, який відповідає складним завданням, що стоять перед наукою і практикою у сфері боротьби зі злочинністю. Тому виникає нагальна потреба в активізації прогностичної функції науки криміналістики, в необхідності розробки належної теоретичної бази побудови і перевірки криміналістичних прогнозів, створення необхідного робочого інструментарію здійснення прогностичних досліджень, тобто основ криміналістичної прогностики як самостійного вчення про закономірності побудови і перевірки прогнозів, що відображують перспективи і напрями розвитку науки криміналістики та об'єктів її пізнання в майбутньому.

Положення криміналістичної прогностики сприяють випереджаючій оцінці і осмисленню дійсності, поясненню складної динаміки тих чи інших процесів злочинної діяльності у майбутньому (видозміна існуючих і поява нових способів готування, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, сфер реалізації злочинних намірів і об'єктів (предметів) посягання тощо) і відповідно в можливих змінах у діяльності щодо виявлення, розкриття, розслідування та попередження цих кримінально каранних проявів, що змінюються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Добров Г. М. Прогнозування та оцінка науково-технічного нововведення. Київ : Наук. думка, 1989. 276 с.

- [2] Лукашевич В. Г. Интеграция современного научного знания та тенденції побудови приватних криміналістичних теорій. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення розкриття та розслідування злочинів криміналістичними методами та засобами*. 1992. С. 6–17.
- [3] Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. Изд-во Юрид. лит., 1987. 272 с.
- [4] Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории. Изд-во Юристъ, 1997. 464 с.
- [5] Біленчук П. Д. Криміналістичне дослідження обвинувачуваного : монографія. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. 128 с.
- [6] Богінський В. Є. Рефлексивне управління під час допиту : навч. посібн. Харків : Юрид. ін-т, 1983. 41 с.
- [7] Горшенин Л. Г. Теория криминалистического прогнозирования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. НИИ проблем криминологии, криминалистики и судебных экспертиз, 1994. 34 с.
- [8] Грановский Г. Л. О криминалистическом прогнозировании. *Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – Криминалистических чтениях*. 1976. Вып. 13. 20 с.
- [9] Коновалова В. О. Організаційні та психологічні засади діяльності слідчого. Київ, 1973. 122 с.
- [10] Матусовський Г. А. Криміналістика в системі наукових знань : монографія. Харків : Вищ. шк., 1976. 113 с.
- [11] Голунский С. А., Шавер Б. М. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. Изд-во Ин-т права АН, 1939. 372 с.
- [12] Фрідман І. Я. Питання профілактики злочинів у системі криміналістики. *Криміналістика та судова експертиза*. 1981. Вип. 22. С. 55–61.
- [13] Сапун А. П. Роль загальної теорії радянської криміналістики в розвиток теорії засад криміналістичної експертизи. *Криміналістика та судова експертиза*. 1971. Вип. 8. С. 115–121.
- [14] Сотников К. И. Прогнозирование в деятельности следователя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Юрид. ин-т, 1987. 24 с.
- [15] Рузавин Г. И. Научный поиск, эвристика и диалектика. *Философские науки*. 1987. №5. С. 26–34.
- [16] Кедров Б. М. История науки и принципы ее исследования. *Вопросы философии*. 1971. №9. С. 76–84.
- [17] Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування : монографія. Харків : Право, 1999. 304 с.

REFERENCES

- [1] Dobrov, G. M. (1989). *Forecasting and assessment of scientific and technical innovation*. Kyiv: Nauk. dumka.
- [2] Lukashevich, V. G. (1992). Integration of modern scientific knowledge and trends in the construction of private forensic theories. *Theoretical and practical problems of ensuring the disclosure and investigation of crimes by forensic methods and means*, 6–17.
- [3] Belkin, R. S. (1987). *Criminalistics: problems, trends, prospects. General and particular theories*. Legal literature.

- [4] Belkin, R. C. (1997). *The course of Soviet criminalistics*. In 3 vol. Vol. 2: Private forensic theories. Jurist.
- [5] Bilenchuk, P. D. (1995). *Forensic investigation of the accused*. Kyiv: Ukr. Acad. internal of affairs.
- [6] Bohinsky, V. E. (1983). Reflexive management during interrogation. Kharkiv: Jurid. Institute of Technology.
- [7] Gorshenin, L. G. (1994). *Theory of forensic forecasting* (Doctoral thesis).
- [8] Granovsky, G. L. (1976). On forensic forecasting. *Abstracts of scientific reports at the theoretical seminar – Forensic readings*, 13.
- [9] Konovalova, V. O. (1973). *Organizational and psychological principles of the investigator's activity*. Kyiv.
- [10] Matusovsky, G. A. (1976). *Forensics in the system of scientific knowledge*. Kharkiv: Higher School.
- [11] Golunsky, S. A., & Shaver, B. M. (1939). *Criminology. Methods of investigation of certain types of criminals*. Publishing House of the Institute of Law of the Academy of Sciences.
- [12] Fridman, I. Ya. (1981). Issues of crime prevention in the forensics system. *Forensics and forensic examination*, 22, 55–61.
- [13] Sapun, A. P. (1971). The role of the general theory of Soviet criminology in the development of the theory of the principles of forensic examination. *Forensics and forensic examination*, 8, 115–121.
- [14] Sotnikov, K. I. (1987). Forecasting in the activities of an investigator (Candidate thesis).
- [15] Ruzavin, G. I. (1987). Scientific search, heuristics and dialectics. *Philosophical sciences*, 5, 26–34.
- [16] Kedrov, B. M. (1971). History of Science and Principles of Its Research. *Questions of Philosophy*, 9, 76–84.
- [17] Zhuravel, V. A. (1999). *Problems of theory and methodology of criminalistics forecasting*. Kharkiv: Pravo.

Володимир Андрійович Журавель

Доктор юридичних наук, професор

Президент Національної академії правових наук України

Дійсний член (академік) НАПрН України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Volodymyr A. Zhuravel

Doctor of Law, Professor

President of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Журавель В. А. Криміналістична прогностика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. №3. С. 183–197.

Suggested Citation: Zhuravel, V. A. (2024). Criminalistic Prognosis. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(3), 183–197.

Стаття надійшла / Submitted: 04/08/2024

Доопрацьовано / Revised: 04/09/2024

Схвалено до друку / Accepted: 05/09/2024